

KÖNYV

Psychoanalízis a modern irodalomban.***Dokumentáció. I. kötet******Bevezetés. Bécsi modernizmus***

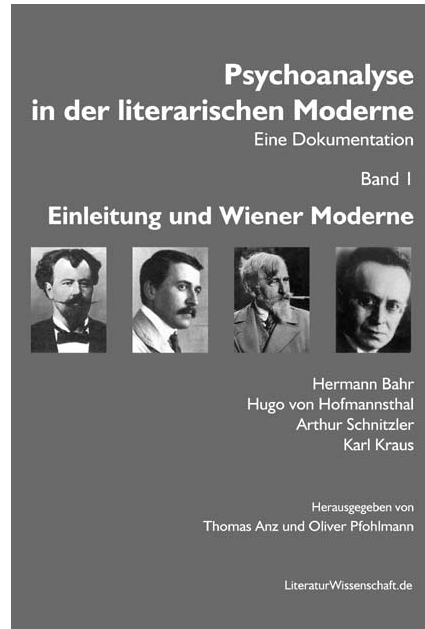
Szerk.: Thomas Anz – Oliver Pfohlmann

Psychoanalyse in der literarischen Moderne. Eine Dokumentation.

Hrsg. v. Thomas Anz, in Zusammenarbeit mit Christine Kanz und Oliver Pfohlmann. Band I: Einleitung und Wiener Moderne. Hrsg. von Thomas Anz und Oliver Pfohlmann.

Az öt kötetesnek készülő könyvsorozatot a „Psychoanalízis a modern irodalomban (1900-tól 1933-ig)” című kutatási projekt eredményeit tárja nyilvánosság elé. Thomas Anz, a kötet szerkesztője és az említett kutatási projekt vezetője arra vállalkozik, hogy a „Freuddal egy időben, német nyelven alkotó írók pszichoanalízishez való viszonyát relatíve átfogóan dokumentálja”, vagyis naplóikból, leveleikből, publicisztikai írásaikból és tanulmányaikból a pszichológiára, a pszichoanalízisre és az egyes pszichoanalitikusokra vonatkozó utalásokat egybegyűjtse.

Az első kötet a *Bevezetés. Bécsi modernizmus* alcímet viseli, a második a bohém, expresszionista és dadaista művészek (*Rainer Maria Rilke, Az Otto Gross-ügy, Franz Werfel, Franz Kafka, Franz Jung, Raoul Hausmann* a fejezetek címei) pszichoanalíziséről tett közléseit tartalmazza, a harmadik az eddig nagy-

Verlag LiteraturWissenschaft.de, Marburg,
2006

részt a kutatás perifériájára szorult női írókkal (*Franziska zu Reventlow, Lou Andreas-Salomé, Bess B. Kalischer, Grete Meisel-Hess, Regina Ullmann, Mela Hartwig, Alice Rühle, Margarete Susman*) foglalkozik. A negyedik és az ötödik kötet címe *Két világháború között*, ezeket Alfred Döblinnek, Robert Musilnak, Thomas Mann-nak, Hessének, Stefan Zweignek, Arnold Zweignek, Hermann Brochnak, Kurt Tucholskynak, Brechtnek és Canettinek szentelik a szerkesztők. A dokumentált írók listája hosszú, és külön érdeme, hogy több, az osztrák és német irodalmi kánonban kevésbé jegyzett alkotó is megtalálható rajta. Persze – noha maguk a szerkesztők

sem törekedtek teljességre – lehetne még bővíteni, például a müncheni Café Stefanie-ban az Otto Gross asztaltársaságához tartozó Leonhard Frankkal (további nevekért lásd: Michaels 1983), vagy néhány olyan pszichoanalitikusról szóló fejezettel, mint Georg Groddeck (1921: A lélekkereső) vagy Fritz Wittels (1923: Zacharias Pamperl oder Der verschobene Vollmond), akiknek regényírói tevékenységében nyilvánvalóvá válnak a pszichoanalízis és a modern irodalom „együttműködési és versengési” törekvései (17.o.).

Erről, a pszichoanalízis és a modern irodalom közötti együttműködésről és versengésről bővebben olvashatunk Thomas Anz bevezető tanulmányában, amellyel a könyvsorozat első kötete indul. Anz jól strukturált írása és a hozzá tartozó terjedelmes bibliográfia kiválóan alkalmas arra, hogy átfogó képet nyújtson a pszichoanalízis német nyelvű irodalmában történt recepciójáról, az ezzel egy időben tanúsított ellenállás megnyilvánulásairól, a pszichoanalízis irodalmi adaptációjának módjairól és a pszichoanalízist és irodalmat összekapcsoló érdekközösségről, amely „egyetlen problémahalmazra, a szubjektumnak a felvilágosodás óta erőszakkal igénybe vett autonómiájára összpontosul” (29.o.). Anz hosszan tárgyalja a harc metaforikájának térnyerését, s számos irodalmi és pszichoanalitikus szöveg példáján keresztül mutatja be, mint dramatiszálódik a harc metaforáiban a szexualitás és az erkölcs, a tudattalan és a tudatos közötti ellentét (31.o.). A bevezető tanulmánynak egy külön alpontja fog-

lalkozik a pszichoanalízis térhódításával is. „Az irodalmi modernség a kezdetektől fogva érdeklődést mutatott a pszichoanalízis iránt, először Bécsben, legkésőbb 1910-től az irodalmi élet valamennyi német nyelvű központjában, az 1920-as évektől egész Európában és az USA-ban.” – szögezi le Anz (13.o.), majd kitér a korai pszichoanalízis angliai, francia és olaszországi recepciójára. Thomas Mann 1936-os beszédében bátran nevezhette „világmozgalom”-nak a pszichoanalízist (Mann 1953, 136.o.). Ne feledkezzünk meg azonban arról sem, milyen fontos összetevője volt pszichoanalízis az orosz szellemi életnek (Lásd erről: Etkind 1999): Freud már 1912-ben tudatta Junggal, hogy „Oroszországban a pszichoanalízis valóságos járványa kezdődött” (Freud-Jung 1974, 495.o.). Mielőtt elfogadnánk Anz tételét, miszerint „pszichoanalízis legszélesebb körű elfogadottságát és legnagyobb elismertségét az 1920-as évek Németországában érte el” (15.o.), érdemes tekintetbe venni azt is, mennyire élen járt Budapest a pszichoanalízis progresszív szellemi mozgalmakkal való összeszövődésében (Haynal 1996, 39., Nemes 1998, Erős 2000). A Monarchia magyar fővárosáról, a Freudhoz legközelebb álló budapesti barátról, s a nemcsak az új művészet, hanem az új tudomány fórumául szolgáló, és Közép-Európában ilyen tekintetben egyedülálló *Nyugat*ról, vagy akár a pszichoanalízist a magyar irodalomba integráló és német nyelven is évtizedek óta olvasható Csáth Gézáról Anz tanulmányában, sőt az egész kötetben,

sajnos, egyetlen szó sem hangzik el.

„Különös jele a kornak! Amíg költészetünk egyre inkább a tudományos szigorúság látszatával és a jodoform illatával veszi körül magát, addig a tudomány elpirul, ha azon kapja magát, hogy önkéntelenül is a poézishez közelít.” (Idézi Pfohlmann, 46.o.) E szavakkal üdvözlí az 1896. februári *Morgen-Pressé*-ben a Bécsi Egyetem és Hugo von Hofmannsthal esztétika-professzora, Alfred F. von Berger Freud és Breuer tanulmányait a hisztériáról – tudjuk meg Oliver Pfohlmann sok hasonló érdekességet tartalmazó, a bécsi modernizmus és a pszichoanalízis viszonyáról szóló tanulmányából. Kiderül az is, hogyan vállaltak részt a pszichoanalitikus tanok népszerűsítésében a kor Freud által nem kedvelt költői (pl. Hermann Bahr *Dialog vom Tragischen* c. esszéjével), milyen jelentősége volt ebben a Freud „varázsló-tanoncaira” jutott közvetítő szerepnek, s hogyan hatott a pszichoanalízis megszületése az irodalom funkciójára és hatáira.

Az az információtenger, amelybe az olvasó a bécsi modernizmus négy képviselőjének (Hermann Bahr, Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler és Karl Kraus) leveleit és naplóbejegyzéseit olvasva belemerül, a két bevezető tanulmányban leírtak befogadása után is bőven tartogat meglepetéseket. A költők pszichológiai érdeklődése (olvasták Freud, Jung, Stekel, Reik, Pierre Janet, Wilhelm Wundt, Morton Prince, Le Bon és Ribot munkáit) és pszichoanalitikus tárgyú írásai arról tanúskodnak, hogy a művészi identitásuk mellett sokan közülük a lélekbúvár identitását is magukénak

érezték. Az ámulaton túl továbbgondolásra készítet, és további vizsgálódásokra (ebben nagy segítséget jelent az egyes írókhoz megadott primer és szekunder irodalom) ösztönöz a kapcsolatrendszerek szemünk előtt kibontakozó szövevényes hálója, ami az írókat és a pszichoanalitikusokat egymással összekötötte. Néhány példa talán illusztrálja, milyen társas közegben folytak a századelő bécsi írónak mindennapjai: Hermann Bahr leveleket váltott Otto Rankkal és Wilhelm Stekellel (az utóbbival személyes beszélgetései is voltak) (62-88.o.), Hofmannsthal kezelőorvosa 1915-ben pedig Wilhelm Fließ volt (119.o.). A legkiterjedtebb analitikus ismeretségi körrel Freud „hasonmása” (191.o.), Schnitzler rendelkezett. Freudnál több alkalommal is látogatást tett, 1922-ben otthonában és 1926-ban a szanatóriumban, amely Schnitzler lakásával egy utcában, a Sternwartestraßében állt. Barátai közé sorolta továbbá Fritz Wittelst, Theodor Reiket (aki egyébként több Schnitzler-tanulmány és –monográfia szerzője), Lou Andreas-Saloméval teázott, Ophuijsennel nyaralt, jól ismerte Baron v. Wintersteint és Paul Federnt, beszélgetett az idős Breuerral, Hanns Sachs postán juttatott el hozzá egy álomanalíziseket tartalmazó különlenyomatot (141.o.), Groddeck pszichoanalitikus regényét pedig magától Freudtól kapta elolvasásra. Naplói szerint Schnitzler csak egy pszichoanalitikusról, Stekelről vélekedett lesújtóan – ez részben Helene Binder közléseinek tudható be, aki Schnitzler bizalmas barátnője és Stekel élettársnőjének édesanyja volt.

Érdekes adalékokat tudhatunk meg a pszichoanalízis és a *Die Fackel* rövid életű szövetségéről is, többek között abból a levélből, amit Freud 1906-ban írt Karl Krausnak, a *Die Fackel* főszerkesztőjének, hogy ügyében (Fließ plagiummal vádolta Weinigert, Swobodát és Freudot, mint közvetítőt) a bécsi lap nyilvánosságának segítségét kérje (214-215.o.). Zárszól és kedvcsinálól álljon itt egy, a költők lélekelemzői hajlandóságára rávilágító anekdota: Hofmannsthal 1910-ben, levélben vallotta meg Schnitzlernek, hogy évekkel azelőtt „félíg véletlenül, félíg szándékosan” a vonaton felejtette tőle kapott ajándékát, az *Út a szabadságra* dedikált példányát. Amikor Schnitzler magyarázatot követelt tőle, Hofmannsthal így válaszolt: „Hogy a könyv szimbolikus otffelejtését akkor valóban véghezvihettem volna, azt azért hiszem, mert az imént azt képzeltem, hogy tényleg otffelejtettem. Tegnap óta tudom, hogy nem is én voltam az, aki elhagyta a könyvet, hanem Gerty [...]. Azért mondtam el

mindezt, mert úgy gondolom, hogy olyan gyengéd dolgokban, mint a barátság és a szerelem, azt is vállalnunk kell, amit megtehetünk volna.” (110.o.)

Thomas Anz, Oliver Pfohlmann és Christine Kanz dokumentációja a pszichoanalízis és a modern irodalom viszonyáról hiánypótló mű, és követendő példa lehet a magyar irodalom- és pszichoanalízis-történészek számára is. Kíváncsian várjuk hát a következő négy kötetet. A türelmetlenebbek addig is a

www.psychanalyse-literatur.de oldalon tájékozódhatnak a kutatási projektről, és ott jelezhetik a kötetel kapcsolatos esetleges észrevételeiket is.

(Friedrich Melinda)

Irodalom

Erős Ferenc szerk. (2000): *Ferenczi Sándor*. Új Mandátum, Bp.
 Etkind, Alekszandr (1999): *A lehetetlen Erőszka. A pszichoanalízis története Oroszországban*. Európa, Bp.
 Freud, Sigmund – Jung, C. G. (1974): Briefwechsel. Fischer, Frankfurt/M.
 Haynal André (1996): *Viták a pszichoanalízisben. Freud – Ferenczi – Bálint*. Thalassa Alapítvány – Cserépfalvi, Bp.

Mann, Thomas (1936/1953). Freud und die Zukunft. In: Sigmund Freud: *Abriß der Psychoanalyse. Das Unbehagen in der Kultur*. Fischer Bücherei, Frankfurt/M – Hamburg. 131-151.
 Michaels, Jennifer E. (1983): *Anarchy and Eros. Otto Gross' Impact on German Expressionist Writers*. Peter Lang, New York.
 NEMES LÍVIA (1998): *Alkotó és alkotás*. Animula, Bp.